

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 20 (33)

Суми – 2020

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i20.p95>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ³

*Сухонос Віктор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
Голова Вченої Ради Навчально-наукового інституту права,
Професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства,
Сумський державний університет*

В Україні, під час її економічної і правової розбудови, продовжує відбуватися становлення і вдосконалення фінансової системи під правовим кутом зору. Сьогодні політичні перетворення в тому чи іншому аспекті позначаються на стані фінансової системи, тобто в одних випадках вони її стабілізують, а в інших, нажаль, приводять до її розбалансування. Водночас, слід зазначити, що фінансова система України, як і її функції в сучасних умовах, зазвичай розвиваються у тісній взаємодії з іншими ланками. Їх взаємодія з бюджетною системою має особливо велике значення для функціонування самої фінансової системи, оскільки це сприяє фінансовому забезпеченню різних галузей суспільного життя України. При цьому, аксіологія фінансової системи України потребує аналізу її функціональної складової, адже як в юридичній, так і в економічній літературі зазначена категорія усе ще має дискусійний характер.

Крім того, поняття «фінансова система» відсутнє як у наукових джерелах, так і в чинному законодавстві.

Проблематика фінансової системи вже була об'єктом дослідження окремих науковців Проте, аналіз їхніх праць свідчить, що адміністративно-правовий аспект фінансової системи розкривається ними лише почасти.

Саме тому метою зазначеної статті є аналіз самого поняття фінансової системи та її складових, а також дослідження впливу на неї відповідних адміністративно-правових засад.

В результаті зроблено висновок про те, що фінанси, як і фінансова система в цілому, мають визначальне значення для розвитку держави. Вони служать економічним базисом для існування навіть самої держави. Зміст поняття «фінанси» застосовується не тільки щодо сфери державної власності, але й поширюється на сферу дії приватних відносин тому, що в Україні розвиваються ринкові відносини. У зв'язку з цим, фінанси розглядають як публічно-правову та приватно-правову категорію які саме і утворюють фундамент фінансової системи України. В наш час в Україні спостерігається тенденція наукового дослідження особливостей правового регулювання певного виду діяльності і в тому числі фінансової, тому що остання має визначені для держави свої елементи. Враховуючи, що до основних елементів фінансової системи відносяться фінанси: державні, місцеві, суб'єктів господарювання усіх форм власності, невиробничої сфери діяльності, населення фінансового ринку, а також фінансової інфраструктури, можна удосконалити визначення змісту фінансової системи, як сукупності урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, розподіляє і використовує централізовані і децентралізовані грошові фонди. Таке визначення прямо вказує на те, що тут діє специфічна модель правового впливу яка створюється особливою комбінацією засобів правового регулювання фінансових відносин в Україні. Зазначене дозволяє переконливо стверджувати, що в Україні діє адміністративно-правовий режим фінансової системи, який у функціональному аспекті зорієнтований на виконання функцій і дій уповноважених державних органів щодо реалізації і забезпечення всіх елементів фінансової системи.

Ключові слова: адміністративно-правові засади фінансової системи, фінансова система,

³ Робота виконана в проєкті 0118U003582

фінанси, гроші.

Sukhonos V.V. Administrative and legal principles of the financial system of Ukraine. In the course of its economic and legal development, the formation and improvement of the financial system from a legal perspective continues to occur in Ukraine. Today, political transformations in one aspect or another affect the state of the financial system, that is, in some cases they stabilize it, and in others, unfortunately, lead to its imbalance. At the same time, it should be noted that the financial system of Ukraine, as well as its functions in modern conditions, usually develop in close interaction with other links. Their interaction with the budget system is especially important for the functioning of the financial system itself, since it contributes to the financial support of various branches of public life in Ukraine. At the same time, the axiology of the financial system of Ukraine requires analysis of its functional component, since in the legal and economic literature the specified category is still debatable.

In addition, the concept of "financial system" is absent both in scientific sources and in the current legislation.

The problems of the financial system have already been the subject of research by individual scholars. However, an analysis of their work shows that the administrative and legal aspects of the financial system are only partially revealed.

That is why the purpose of this article is to analyze the very concept of the financial system and its components, as well as to study the impact on it of the relevant administrative and legal principles.

As a result, it is concluded that finance, as well as the financial system as a whole, is crucial for the development of the state. They serve as the economic basis for the existence of even the state itself. The notion of "finance" is applied not only to the sphere of state property, but also to the sphere of effect of private relations, because in Ukraine the market relations develop. In this regard, finance is regarded as a public-law and private-law category, which is the very foundation of Ukraine's financial system. Nowadays in Ukraine there is a tendency of scientific research of peculiarities of legal regulation of a certain type of activity, including financial, because the latter has state-defined elements. Given that the main elements of the financial system include finance: state, local, economic entities of all forms of ownership, non-productive sphere of activity, the population of the financial market, as well as financial infrastructure, it is possible to improve the definition of the content of the financial system as a set regulated by financial and legal norms individual units of financial relations and financial institutions through which the state creates, distributes and uses centralized and decentralized funds. This definition directly indicates that there is a specific model of legal influence created by a special combination of legal regulation of financial relations in Ukraine. The aforementioned allows convincingly to assert that in Ukraine there is an administrative-legal regime of the financial system, which is functionally oriented to the performance of functions and actions of the authorized state bodies in the implementation and provision of all elements of the financial system.

Keywords: administrative and legal principles of the financial system, financial system, finances, money.

Постановка проблеми. В Україні, під час її економічної і правової розбудови, продовжує відбуватися становлення і вдосконалення фінансової системи під правовим кутом зору. Сьогодні політичні перетворення в тому чи іншому аспекті позначаються на стані фінансової системи, тобто в одних випадках вони її стабілізують, а в інших, нажаль, приводять до її розбалансування. Водночас, слід зазначити, що фінансова система України, як і її функції в сучасних умовах, зазвичай розвиваються у тісній взаємодії з іншими ланками. Їх взаємодія з бюджетною системою має особливе велике значення для функціонування самої

фінансової системи, оскільки це сприяє фінансовому забезпеченню різних галузей суспільного життя України. При цьому, аксіологія фінансової системи України потребує аналізу її функціональної складової, адже як в юридичній, так і в економічній літературі зазначена категорія усе ще має дискусійний характер.

Крім того, поняття «фінансова система» відсутнє як у наукових джерелах, так і в чинному законодавстві. Водночас доведено, що фінансова система, як і інші економіко-правові категорії, хоча об'єктивно й є необхідною, але стихійно не проявляється, адже це можливо лише через правові

дії людини, місцевої громади, всієї держави [9, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фінансової системи вже була об'єктом дослідження таких науковців як Л. Миргородська [4, с. 7], М. Александрова [1, с. 127–131], З. Шершньова [17] та ін., які вважають, що фінансова система повинна включати наступні складові: державний бюджет, позабюджетні фонди, фонди страхування, фінансовий ринок, фінанси організацій різних форм власності, державний кредит, банківський кредит. Такої ж позиції додержуються і деякі зарубіжні дослідники [14, с. 23]. Враховуючи різний підхід дослідників до визначення змісту фінансової системи потрібно напевно визначити, що означає слово «фінанси». І що характерно з цього приводу думки і юристів, і економістів розійшлися [11, с. 235–236]. Одні вважають, що фінанси – це система грошових відносин, яка виникає разом з державою і нерозривно пов'язана з її існуванням [16, с. 14]. Інші вважають, що – це сукупність фондів грошових коштів, мобілізованих державою для виконання своїх функцій [12, с. 4–5].

Проте, аналіз праць вищезазначених науковців свідчить, що адміністративно-правовий аспект фінансової системи розкривається ними лише почасти.

Мета статті. Тому метою зазначеної статті є аналіз самого поняття фінансової системи та її складових, а також дослідження впливу на неї відповідних адміністративно-правових засад.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що «фінанси» відрізняються від поняття «гроші» як за змістом, так і за функціями. Так, «гроші» є лише загальним еквівалентом, за допомогою якого, насамперед, вимірюються затрати праці асоційованих виробників, а «фінанси» є еквівалентним інструментом розподілу і перерозподілу внутрішнього продукту і національного доходу, знаряддям контролю за утворенням і використанням фондів саме грошових коштів. Тобто останнє і є матеріальним змістом фінансів. Крім того, слід мати на увазі, що фінанси не охоплюють усієї сфери грошових відносин, адже їхнім змістом є лише ті відносини, за сприяння яких утворюються грошові фонди держави та її місцевих осередків, а також підприємств, установ, організацій різних форм власності. При цьому, необхідність існування держави пов'язана з існуванням фінансів, адже держава потребує наявності фінансових ресурсів, що використовуються для потреб суспільства і розвитку виробництва.

Фінансові ресурси держави поділяються на централізовані й децентралізовані фонди грошових

коштів, які утворюються в усіх галузях народного господарства. В сучасних умовах юридичні особи держави всіх форм власності утворюють фонди за рахунок власного прибутку. Таким чином ми можемо стверджувати, що центральне місце у фінансовій системі держави належить публічним фінансам, які, у свою чергу, поділяються на державні та місцеві, котрі, у свою чергу, можна розглядати як у матеріальному так і в процесуальному значенні. Зазначене дозволяє зробити висновок, що незважаючи на відносну самостійність державних і місцевих фінансів у межах держави, публічні фінанси являють собою єдину категорію, що підтверджується унітарним устроєм України, єдністю грошової системи, економічної, фінансової та митної політики, єдністю державної та місцевої систем управління та регулювання фінансово-кредитної системи.

Зазначимо, що функція розподілу не розкриває в повному обсязі сутності фінансів як економічної категорії. Ми приєднуємося до думки В. Нагребельного та ін., що публічні фінанси, маючи грошову форму, набувають властивості відображати процес відтворення в цілому та окремі його стадії за посередництвом його фінансових ресурсів і фондів, що надає можливість здійснювати контроль за утворенням, розподілом та використанням фінансових ресурсів, що проявляється в контрольній функції шляхом здійснення фінансового контролю [15, с. 11–12]. До того ж, в сучасних умовах особливого значення набуває стабілізуюча функція фінансів, де вагоме значення має фінансове законодавство. При цьому, на думку як науковців, так і практиків, зміст фінансового інституту має багатогранний характер. Дійсно, фінансовий інститут являє собою групу однорідних економічних відносин, врегульованих фінансово-правовими нормами, які взаємопов'язані за формами та методами акумулювання або розподілу грошових коштів відповідно до потреб суспільства, яке обслуговується фінансами і охоплюють своїм впливом всю економіку та соціальну сферу держави. І, як вже зазначалося, така сукупність фінансових галузей (інститутів), що входять до складу фінансів в їх взаємному зв'язку і утворюють фінансову систему держави. З іншого боку, О. Орлюк під фінансовою системою розуміє сукупність фінансових інститутів, кожен з яких сприяє утворенню і використанню відповідних централізованих фондів коштів для здійснення фінансової діяльності держави, тобто діяльності з приводу утворення, розподілу та використання централізованих та децентралізованих фондів коштів для виконання завдань і функцій держави та органів місцевого самоврядування [5, с. 15]. Серед

юристів також немає єдиної думки і стосовно встановлення структурних елементів фінансової системи держави. Одні вважають, що до фінансової системи входять інститути державних фінансів, фінансів господарських суб'єктів, фінансів органів місцевого самоврядування тощо [13, с. 10]. Інші ж туди відносять бюджетну систему, позабюджетні та муніципальні фонди, кредит, фінанси органів страхування, підприємств різних форм власності, фінанси об'єднань, організацій, установ, галузей народного господарства [2, с. 10–11]. Проте автор, разом із В. Нагребельним та В. Чернадчуком, наполягає, що зазначена система повинна включати в себе бюджетну систему України, кредитну систему, обов'язкове державне страхування, фінанси підприємств тощо [15, с. 12–15].

Крім того, до зазначеної системи держави доцільно було б включити фінанси організацій, установ, які мають також особливості що притаманні фінансам підприємств. Як бачимо вітчизняні вчені, в т. ч. Л. Воронова, М. Кучерявенко та інші включають до фінансової системи України перелічені вище інститути [3, с. 10]. Проте, на наш погляд, зазначені пропозиції не дозволяють окреслити поняття «фінансова система», а лише визначають її структурний склад, не дотримуючись єдиного критерію. Водночас, слід зазначити, що складовими аспектами фінансової системи є економічний, матеріальний та правовий, які і утворюють її сутність.

Матеріальне розуміння фінансової системи складається як сукупність її складових, що мають форму фондів, які утворюються та розподіляються щодо публічного інтересу.

Економічний сенс фінансової системи також складається як сукупність складових фінансової системи, що мають форму фондів, які утворюються та використовуються щодо публічного інтересу.

Щодо правового розуміння фінансової системи то вона складається з сукупності методів, встановлених нормативно-правовими актами, які мають форму нормативних вимог саме до режиму функціонування фінансової системи, а саме: фінансове законодавство, фінансова політика держави в її правових формах, функції та методи діяльності, які реалізуються уповноваженими на те суб'єктами. У цьому аспекті (фінансово-правовому) «фінансова система» реалізується у правовій формі. Але, як вже зазначалося, вона має і матеріальний зміст. Разом з цим її ефективність залежить від рівня правових норм і правозастосовної діяльності, котра є основою функціонування самої фінансової системи і закріплена у фінансовому праві, яке опосередковує суспільно-економічні відносини, що виникають в

процесі створення, розподілу і використання різних фондів коштів.

Слід мати на увазі, що правове розуміння фінансової системи є, насамперед, сукупністю встановлених нормативно-правовими актами характеристик фінансової системи, що мають форму нормативних вимог до режиму її функціонування (фінансове законодавство, передбачені в правових нормах засоби і способи стабілізації фінансової системи тощо). Можна погодитися з Л. Трофімовою, яка вважає, що фінансова політика в системі фінансового права є його процесуальною формою і комплексним утворенням, що має свій правовий режим і не може повністю ототожнюватися з поняттям «фінансова діяльність держави» оскільки впливає на організацію та регулювання складного і розгалуженого фінансово-правового процесу [10, с. 12].

На основі правового підходу до розуміння фінансової системи, до правових засобів її стабілізації слід, на наш погляд, віднести сукупність прийомів впливу держави в особі уповноважених суб'єктів на фінансування фінансових інститутів, що виражаються у формуванні в нормах права заборон, позитивних зобов'язань і дозволів для учасників фінансової діяльності держави, правозастосування та оцінці дотримання загально обов'язкових правил, що мають нормативну природу (органи виконавчої влади), розгляд фінансово-правових спорів і спорів з оскарження актів управління (судова влада) [15, с. 63–74]. Таким чином, сформоване в колах фахівців багатостороннє розуміння сутності та структури фінансової системи України дозволяє реалізовувати, – і, насамперед, на законодавчому рівні – заходи з упорядкування розглянутого нами явища.

Зазначене дозволяє нам зробити висновок, що фінансова система базується на відповідних принципах права, серед яких можна виділити загальні, галузеві та міжгалузеві і крім цього – принципи окремих інститутів фінансової діяльності, які є основоположними чинниками подальшої нормотворчої та нормозастосовчої діяльності у розглянутій сфері суспільних відносин в Україні. Вони гарантують послідовність та безперервність фінансового процесу, забезпечують взаємозв'язок фінансового законодавства та фінансової політики держави. Характерно підкреслити важливу роль принципів права у створенні нових правових норм, усуненні прогалин у фінансовому законодавстві, формуванні адміністративної та судової практики тощо. Слід зазначити, що визначальними для формування галузевих принципів є загальноправові принципи,

до яких відносяться: принцип верховенства права, принцип законності тощо.

До галузевих принципів слід віднести:

- принцип публічної фінансової діяльності;
- принцип гласності;
- принцип плановості;
- принцип розподілу функцій представницької та виконавчої влади;

- принцип пріоритетності представницьких органів влади перед виконавчими органами;

- принцип пріоритетності публічних видатків по відношенню до доходів бюджету;

- принцип обліку та контролю.

До інших принципів фінансової діяльності можна віднести:

- принцип міжгалузевого характеру фінансової діяльності держави;

- принцип самостійності у встановлених чинним законодавством межах фінансової діяльності органів місцевого самоврядування;

- принцип соціальної спрямованості фінансової діяльності держави;

- принцип фінансової безпеки держави тощо.

Таким чином, спираючись на зазначені принципи, держава надає системі фінансової діяльності відповідних правових форм і за допомогою правових норм наповнює її правовим змістом.

Слід також зазначити, що події останніх місяців, криза, в якій опинилася країна, періодична відсутність коштів на казначейському рахунку, коливання національної валюти вимагають осмислення та термінового підвищення ефективного правового регулювання фінансових правовідносин для скорішої стабілізації фінансової системи в Україні. Закон України від 27 березня 2014 р. № 116-VII «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» [6] недоліків у фінансовій системі не усунув, тому активне запровадження розроблених наукою фінансового права пропозицій є невідкладною необхідністю. Водночас треба усвідомлювати, що фінанси не реалізують контрольної функції, тому що це робить держава, використовуючи властивості їх розподільної функції. Крім того слід розрізняти контрольну функцію фінансів і фінансовий контроль який здійснюють відповідні органи [8].

У практичній діяльності відповідні особи відчувають труднощі у визначенні правових форм і методів фінансової діяльності. Тут слід мати на увазі, що остання здійснюється державою в правових формах, які виражаються у фінансово-правових актах, тобто в рішеннях державної влади або органів місцевого самоврядування в межах їх компетенції в фінансовій системі України. Відомо,

що за юридичними властивостями фінансово-правові акти поділяються на:

- нормативні фінансово-правові акти, які мають офіційний характер, є обов'язковими для виконання і спрямовані на регулювання фінансової діяльності;

- індивідуальні нормативно-правові акти, які застосовуються до конкретних обставин, є необхідною передумовою їх застосування і виконання завдань щодо створення, розподілу або використання фінансових ресурсів України.

Залежно від органу який приймає фінансово-правовий акт, вони поділяються на:

- законодавчі правові акти, до яких відносяться закони з питань фінансової діяльності України;

- підзаконні фінансово-правові акти (акти органів місцевого самоврядування, діяльність яких обмежена певною територією і можуть бути оскаржені в судовому порядку).

Проте, практичним працівникам слід пам'ятати, що в системі фінансово-правових актів існують т. зв. «фінансово-планові акти», які відрізняються від інших актів своїм змістом, тобто містять планові показники щодо утворення, розподілу та використання фінансів на певний період. До них відносяться державний та місцеві бюджети, фінансові плани та кошториси органів державного управління, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності тощо. Також в практичній фінансовій діяльності зустрічаються й акти, які не пов'язані з правовим вираженням, є похідними і інколи застосовуються з прогалинами в праві. Що стосується методів, то їх розмаїття визначається як суб'єктами, з якими держава вступає у відносини, так і з конкретними умовами утворення та розподілу грошових коштів.

Методи фінансової діяльності – це сукупність прийомів і засобів, за допомогою яких уповноважені державою органи від свого імені формують, розпоряджаються та використовують фонди грошових коштів [12, с. 8]. Серед науковців до цього часу немає єдиної думки на скільки груп потрібно поділити методи фінансової діяльності. Одні автори поділяють їх на дві групи [5, с. 12], а інші на три [16, с. 20].

При цьому, у останньому випадку, до першої групи вони відносять методи мобілізації грошових ресурсів, які, у свою чергу, поділяються на добровільні та обов'язкові, коли у примусовому і безвідплатному порядку вилучається частина грошових коштів у їх власників на користь держави. Щодо добровільного методу мобілізації грошових ресурсів, то він передбачає переважно диспозитивні способи забезпечення фінансових надходжень та механізм кредитування. Як бачимо,

за цього методу, з боку держави відсутній імператив при здійсненні платежів і реалізується він у вигляді позик тощо (наприклад, для покриття дефіциту бюджету).

Другу групу складають методи розподілу грошових коштів. Тут працюють в основному методи фінансування (безповоротний, безоплатний, цільовий, плановий і метод кредитування). Залежно від певних ознак ці методи розподіляються на підвиди. Так, залежно від суб'єкта, що отримує грошові ресурси та умов отримання виділяються:

1) дотації (надається суб'єктам для покриття збитків);

2) субвенції – які застосовуються як метод бюджетного регулювання з метою збалансування бюджетів нижнього рівня суворо за цільовим призначенням [16, с. 22];

3) субсидії – безоплатна грошова допомога, що надається державою за рахунок коштів бюджету, а також спеціальних фондів юридичним особам, місцевим державним органам, іншим державам [12, с. 9–10].

Третю групу утворюють методи використання грошових ресурсів, а саме: метод встановлення цільового призначення державних фондів грошових коштів; метод визначення порядку використання коштів; метод встановлення компетентними державними органами фінансових нормативів і лімітів використання грошових коштів; метод планування і метод фінансового контролю. Останній розглядається науковцями як метод тому, що використовується практично на всіх стадіях фінансової діяльності [7, с. 51–54].

Висновки. Зазначене дає можливість зробити висновок про те, що фінанси, як і фінансова

система в цілому, мають визначальне значення для розвитку держави. Вони служать економічним базисом для існування навіть самої держави. Зміст поняття «фінанси» застосовується не тільки щодо сфери державної власності, але й поширюється на сферу дії приватних відносин тому, що в Україні розвиваються ринкові відносини. У зв'язку з цим, фінанси розглядають як публічно-правову та приватно-правову категорію які саме і утворюють фундамент фінансової системи України. В наш час в Україні спостерігається тенденція наукового дослідження особливостей правового регулювання певного виду діяльності і в тому числі фінансової, тому що остання має визначені для держави свої елементи. Враховуючи, що до основних елементів фінансової системи відносяться фінанси: державні, місцеві, суб'єктів господарювання усіх форм власності, невиробничої сфери діяльності, населення фінансового ринку, а також фінансової інфраструктури, можна удосконалити визначення змісту фінансової системи, як сукупності урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, розподіляє і використовує централізовані і децентралізовані грошові фонди. Таке визначення прямо вказує на те, що тут діє специфічна модель правового впливу яка створюється особливою комбінацією засобів правового регулювання фінансових відносин в Україні. Зазначене дозволяє переконливо стверджувати, що в Україні діє адміністративно-правовий режим фінансової системи, який у функціональному аспекті зорієнтований на виконання функцій і дій уповноважених державних органів щодо реалізації і забезпечення всіх елементів фінансової системи.

Література:

1. Александрова М. М. Гроші, фінанси, кредит : [навч.-метод. посібник] / М. М. Александрова, С. О. Маслова. – К. : ЦУЛ.2002. – 335 с.
2. Воронова Л. К. Финансовое право : [учеб. пособие] / Л. К. Воронова, Н. П. Кучерявенко. – Х. : Легас, 2003. – 360 с.
3. Воронова Л. К. Финансовое право Украины : [підручник] / Л. К. Воронова. – К. : Прецедент. Моя книга, 2006. – 448 с.
4. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн : навч. посібник / Л. О. Миргородська. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 320 с.
5. Орлюк О. П. Финансовое право : [навч. посібник] / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.
6. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні : Закон України № 116-VII від 27 березня 2014 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України, законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166-18>

7. Проблеми правового регулювання відносин на ринку фінансових послуг в умовах глобалізації : монографія / [Чернадчук В. Д., Дерев'янка Б. В., Старинський М. В. та ін.] ; за ред. В. Д. Чернадчука та М. В. Старинського. – Суми : Мрія, 2017. – 231 с.
8. Савченко Л. А. Правові основи фінансового контролю : [навч. посібник] / Л. А. Савченко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 504 с.
9. Соколова Э. Д. Правовые основы финансовой системы России / Э. Д. Соколова ; [отв. ред. Е. Ю. Грачова]. – М. : Юриспруденция, 2006. – 112 с.
10. Трофімова Л. В. Наука фінансового права і фінансова політика України / Л. В. Трофімова // Фінансове право. – 2012. – № 1 (19). – С. 9–14.
11. Финансовое и банковское право : словарь-справочник / [сост. В. Н. Додонов, М. А. Крылова, А. Ф. Шестаков и др.] ; под ред. О. Н. Горбунова. – М. : Инфра-М, 1997. – 282 с.
12. Финансовое право : Учебник / [Говенко П. Н., Иванский А. И., Кузнецова Л. В. и др.] ; под ред. И. Н. Пахомова. – Х. : ООО «Одиссей», 2003. – 446 с.
13. Финансовое право : Учебник / [Горбунова О. Н., Грачева Е. Ю., Толстопятенко Г. П. и др.] ; под ред. Е. Ю. Грачевой и Г. П. Толстопятенко. – М. : ТК «Велби»; Проспект, 2003. – 536 с.
14. Финансы : Учеб. пособие для вузов / [Ковалева А. М., Баранникова Н. П., Богачева В. Д. и др.] ; под ред. А. М. Ковалевой. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 381 с.
15. Фінансове право України. Загальна частина : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / [Нагребельний В. П., Чернадчук В. Д., Сухонос В. В.] ; за ред. В. П. Нагребельного. – Суми : Університетська книга, 2004. – 319 с.
16. Фінансове право : підручник / [Алисов Е. А., Воронова Л. К., Кадькаленко С. Т. и др.] ; под ред. Л. К. Вороновой. – Х. : Консум, 1998. – 496 с.
17. Шершньова З. Є. Антикризове управління підприємством / З. Є. Шершньова, В. М. Багацький, Н. Д. Гетманцева. – К. : КНЕУ, 2007 – 680 с.